

32. Лебедь Д.З. Внимание идеологическому фронту: [Критика взглядов М Волобуева] / Д.З. Лебедь // Коммунист. – 1928. – № 7.

33. Волобуев М.С. До проблеми української економіки / М.С. Волобуєв // Більшовик України. – 1928. – № 2. – С. 46–72.; Там само. – № 3.

34. Єфіменко Г. Про причини появи «волобуєвщини» / Геннадій Єфіменко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. – № 14.

35. Скрипник М. Лист до Д. Лебеда / М. Скрипник // Більшовик України. – 1928. – № 9–10.

36. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2016.

37. Єфіменко Г.Г. Зміни в національній політиці ЦК ВКП(б) в Україні (1932–1938) / Г.Г. Єфіменко // Український історичний журнал. – 2000. – № 2.

38. Васильчук Г.М. Передумови та труднощі українізації державного апарату УСРР (II десятиріччя ХХ ст.) / Г.М. Васильчук // Наукові праці іст. ф-ту Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2005. – Вип. 19.

39. Сталін Й.В. Національне питання і ленінізм / Й.В. Сталін // Твори. – Т.11. – Київ, 1951.

Идрис Н.А. Проблема «украинизации» городов УССР в рамках дискуссии вокруг «теории борьбы двух культур» в 20-х – начале 30-х годов ХХ в.

Анализируется концептуально–теоретическая база, которая с «научной» точки зрения должна была обосновать причины преобладания русской культуры и языка в городах УССР в 1920-х – в начале 30-х годов ХХ в., убедить украинскую общественность в природности такой ситуации, отвернуть от «искусственной» и ненужной «украинизации». «Теория борьбы двух культур», реанимированная Д.З. Лебедем, стала фундаментом на который опирались враждебные «украинизации» силы.

Ключевые слова: «украинизация», «теория борьбы двух культур».

Idris, N.O. The Problem of Ukrainization on the Territory of the USSR within the Framework of the Discussion about «The Theory of the Conflict between the two Cultures», in the 1920s and at the Beginning of the 30s of the 20th century

In this article, we are going to analyse the conceptual–theoretical basis, which, from the «scientific» point of view, should have been substantiated the reasons for prevalence of the Russian culture and language in the USSR in the 1920s and at the beginning of the 30s of the 20th century. It should also have convinced the Ukrainian public of naturalness of such a situation and distract it from «artificial» and unnecessary «Ukrainization». The Theory of the Conflict between the two Cultures» resuscitated by D.Z. Lebed, has become a foundation which the forces hostile to Ukrainization had relied on.

Key words: «Ukrainization», «The Theory of the Conflict between the two Cultures».

УДК [001:94](477)

Ткаченко В.В.

Наука під тиском ідеології та масових репресій (20–30–ті рр. ХХ ст.)

Проаналізовано причини масових репресій проти української наукової інтелігенції. Висвітлено ідеологічне підґрунтя й головні етапи цієї політики та її негативний вплив на процес розвитку вітчизняного наукового співтовариства.

Ключові слова: політичний терор, репресії, українізація, «націоналізм», науковий напрямок, тоталітаризм, ідеологізація науки.

Початок терору проти української наукової інтелігенції. Запекла боротьба всередині більшовицької верхівки разом із загальним курсом на викорінення будь–яких решток демократії (одночасно з остаточним згортанням неспівської політики) і перетворенням країни на «єдиний табір» (із культивуванням відповідної психології осіб, що перебувають в облозі) істотно змінили соціально–політичну обстановку в середині 20–х рр. Загострення зовнішньополітичних умов у 1926 р., товарна криза та, насамперед, поразка прибічників демократизації країни серед комуністичного керівництва на липневому (1926 р.) пленумі ЦК ВКП(б) засвідчили готовність компартії повернутися до воєнно–комуністичних методів керівництва державою та відчутно позначилися на стосунках між більшовицькою владою й науковою інтелігенцією. До краю загострилися взаємини між націонал–комуністичною течією КП(б)У і ЦК ВКП(б), що вилилося в поліцейське переслідування небажаних осіб. Частина української наукової інтелігенції змушена була відмовитися від невинуватих очікувань щодо політики «українізації». Це зумовило деяке поживлення опозиційної діяльності, принаймні, у формі нелегальних гуртків. Звичайно, інтелігентська гуртківщина другої половини 20–х рр. не йшла ні в яке порівняння з опозиційними формами роботи початку десятиліття [1, с.39].

Ідеологія побудови соціалізму «в одній окремо взятій країні» передбачала форсовану модернізацію господарства у винятково стислі терміни. Тотальне одержавлення економічного організму зробило можливим впровадження перспективних соціально–економічних планів розвитку господарства, метою яких було якнайшвидше (приблизно за 10 років, як вказував Сталін на Першій загальносоюзній нараді передовиків–стахановців) подолання техніко–економічної та технологічної відсталості СРСР від передових країн. Якими б утопічними ці плани не здавалися (за основними показниками вони, як відомо, так і не були ніколи виконані), задля їх реалізації треба було мобілізувати наукову та науково–технічну інтелігенцію, забезпечити її лояльність, а в ідеалі й підтримку.

Втім, одних лише директив для реалізації амбітних планів більшовицького керівництва було вочевидь замало. Бракувало як кваліфікованих кадрів управлінців, так і відповідної виконавчої дисципліни. На жаль, гідно низькому рівні залишалася організаційна й управлінська культура. Становище погіршувалося загальною обстановкою штучно нагнічуваної істерії, коли вище керівництво будь-що намагалося зняти з себе підозри у некомпетентності, волонтаризмі та невігластві й закликала бути «пильними», виявляючи винних у провалах серед шкідників, недобитків, «п'ятої колони» та ін. Звісно, мали місце й реальні випадки свідомого заповідання тих чи інших дій шкідницького характеру, але їхній масштаб не йшов ні у яке порівняння з тими даними, які фабрикували й поширювали «компетентні органи» [2, с.176–178].

Керівники держави закликали приділити велику увагу ідейній боротьбі з представниками розумової праці. У науковій інтелігенції вони вбачали ідейну опозицію, яка могла формувати своїх прибічників з-поміж студентства й учнівської молоді.

Партійні дискусії 20-х рр. з питань місця й ролі інтелігенції в суспільному житті, що торкнулися й питань свободи творчості, засвідчили існування в партійних колах двох позицій щодо цієї проблеми. Перша, враховуючи специфіку культурної сфери, передбачала більш ліберальний підхід до свободи творчості, а друга – посилення ідеологічного контролю й керівництва професійною діяльністю інтелігенції, розглядаючи останню, як засіб для досягнення певної політичної мети. Врешті решт, домінуючим став курс на «розшарування» старої інтелігенції, залучення на бік радянської влади її лояльної частини й боротьба з опозиційною. Завдання «розшарування» досягалося реалізацією стратегії «радянзації» української науки, одним з головних аспектів якої була докорінна реорганізація структури закладів науки й освіти, в основу якої було покладено принципи плановості, підпорядкованості наукових завдань народногосподарським проблемам і необхідності виховання наукових кадрів нового типу – вчених з розвинутою класовою свідомістю, майбутніх «борців і будівників комуністичного суспільства» [3, с.82].

Ця політика мала за мету не стільки підвищення ефективності наукової роботи, скільки встановлення тотального контролю над науковцями з боку більшовицької партії та держави. Цим же завданням, як правило, служили й численні перманентні «чистки», у ході яких були усунуті від наукової та творчої праці найбільш знані й досвідчені українські вчені, літератори, митці.

Відкритий наступ тоталітаризму на сферу науки й культури став відчутним вже з другої половини 20-х рр. Як відомо, саме з цією метою керівником українських більшовиків було призначено сумнозвісного Л. Кагановича. Посилення партійного контролю за сферою культури та діяльністю інтелігенції набуло характеру тиску. З 1927 р. сталінське керівництво перейшло до рішучих спроб покінчити з національною опозицією в Україні. Після відповідних рішень пленуму ЦК КП(б)У у липні 1927 р. боротьба з «українською контрреволюцією» вступила до нової фази.

Кампанія інспірованих згори реорганізацій і чисток (як їх називали тоді – «сталінських рейдів») розколола й деморалізувала стару наукову інтелігенцію, якій протиставили нову, сформовану в роки радянської влади. Ідейна боротьба призвела до переслідувань прибічників «дрібнобуржуазної ідеології» у вищих навчальних закладах. Створювалися спеціальні комісії: для боротьби з буржуазною ідеологією (1922 р.),

з вивчення діяльності й настроїв української інтелігенції (1925 р.), з обстеження шкіл і контролю за діяльністю вчителів (1928 р.). Скандальні обставини чисток мали великий резонанс і породили у суспільній свідомості відверто негативний імідж як науковців старої генерації, так і наукових інституцій в цілому [4, с.8].

Суттєвої реорганізації зазнала Всеукраїнська академія наук, яка тривалий час зберігала традиції академічної свободи. 1929 р. став точкою відліку «великого перелому» в українській науці, оскільки проведені під тиском партійних органів вибори до Академії наук створили прецедент політичного втручання влади в діяльність наукової спільноти, що мав згубний вплив на її подальший розвиток. В ході загального процесу жорсткий тиск відчували на собі також фахові академії.

У 1929 р. відбулася ще одна подія, що мала сумні наслідки як для Академії наук, так і для всієї наукової спільноти. На листопадовій сесії Академії за пропозицією наркома освіти М. О. Скрипника було прийняте рішення про ліквідацію існуючих при ВУАН місцевих наукових товариств як складової Академії наук. Цей крок став логічним завершенням процесу, розпочатого в 1921 р. ліквідацією Українського наукового товариства й об'єднанням його установ із підрозділами ВУАН.

Немовби визнаючи, що український національний ренесанс за час неписької «відлиги» набув небажаних форм розквіту, сталінське керівництво почало здійснювати масові операції, намагаючись ізолювати якомога більше активних прихильників ідеї незалежної України. Широко почала застосовуватися практика фальсифікації судових справ, для реалізації якої каральні органи виконували сталінські директиви всіма можливими засобами.

Своєрідним сигналом, політичним гаслом для наступу проти сил національного відродження, уособленням яких були представники старої, в першу чергу академічної, інтелігенції, а також діячі Української автокефальної православної церкви України став процес «СВУ» – Спілки визволення України [5, с.9–12]. Не даремно ж один зі слідчих по цій справі на допитах час від часу повторював: «Нам треба українську інтелігенцію поставити на коліна, це наше завдання – і воно буде виконане; кого не поставимо – перестріляємо» [6, с.43].

Влітку 1929 р. почалися масові арешти у зв'язку з процесом «Спілки визволення України». Серед заарештованих були видатні діячі ВУАН С. О. Єфремов, О. Ю. Гермайзе, А. В. Ніковський, В. Ф. Дурдуківський, В. М. Ганцов, Г. Г. Холодний, В. В. Міяківський, А. М. Старицька-Черняхівська, О. Г. Черняхівський, В. Д. Отмановський, М. З. Левченко та ін. 28 листопада 1929 р. сесія Ради ВУАН ухвалила резолюцію про засудження «СВУ». Цей процес став відправною точкою у боротьбі з «націоналізмом» і невдовзі призвів до згорання й руйнації українознавчих установ і наукових напрямків. Процесу було надано гучного політичного розголосу, розгортався він за сценарієм, який потім шліфувався в багаточисельних процесах проти «ворогів народу». До суду було направлено 237 томів справи. Були покарані академіки С. О. Єфремов, М. Є. Слабченко і 24 співробітники ВУАН. Четверо зі звинувачених були засуджені на десять років ув'язнення (тоді максимальний термін), інші отримали менші строки. Однак майже всі з них до кінця життя не змогли вибратися з таборів, одержуючи все нові строки, а 13 осіб із 45 згодом були розстріляні. Після багатьох років таборів вдалося повернутися лише

чотирьом. Показова подальша доля відомого історика професора О. Ю. Гермайзе. Він був засуджений на п'ять років позбавлення волі з наступним ураженням у правах на два роки. У 1934 р. Його було звільнено з Соловецьких таборів й вислано на два роки до Саратовської області. У 1937 р. трійкою УНКВС цієї області він знову був засуджений на 10 років. У 1944 р. О. Ю. Гермайзе вчергове засудили на 10 років позбавлення волі. 22 вересня 1947 р. він помер у таборі.

Через багато років вивченням кримінальної справи було встановлено, що насправді «СВУ» ніколи не існувало, і всі 45 обвинувачених були притягнуті до кримінальної відповідальності необґрунтовано, внаслідок чого 11 серпня 1989 р. пленум Верховного Суду УРСР реабілітував учасників показового процесу, що тривав з 9 березня по 19 квітня 1930 р. у Харківському оперному театрі [7].

Сьогодні можна певнено стверджувати, що «справа СВУ» стала прологом багатьох гучних процесів 1930–х рр. і фактично започаткувала стратегію винищення українських науковців, творчої інтелігенції, вчителів, священників, селян і навіть представників пролетаріату, тобто усіх, хто мав незалежну думку й становив хоча б потенційну загрозу планам встановлення тоталітарного режиму в країні рад.

У книзі «Під обухом. Большевики в Києві» майбутній «ватажок СВУ» вчений український вчений, віце-президент ВУАН, академік С.О. Єфремов, характеризуючи вчинки, здійснені вояками Мурав'їова після їхнього вторгнення до Києва у 1918 р., писав: «Безглузді заходи безтямних людей з величезними претензіями; з хлестаковською психікою, з одвагою безнадійних неуків, з розпачливою сміливістю, з нестримною хоч і вбогою фантазією – ці заходи вже даються взнаки. Нема жодного сумніву, що трохи – небагато мине часу, як ці люди зруйнують усе, що тільки підлягає руйнації, і тоді одійдуть, звідки й виринули – тобто в належну їм безвість. Тільки поправляти, що вони напсували і ще напсують, буде надзвичайно важко...» [6, с.12]. На жаль, вчений виявився правим. Не важко, а взагалі неможливо виправити ті злочини, що були здійснені сталінським урядом проти власного народу і, зокрема, проти української науки, яка невдовзі опинилася під страшним ідеологічним пресом, а провідні носії найкращих її традицій і досягнень зазнали небаченого досі винищення.

Слід пам'ятати, що накопичення компромату проти української інтелігенції й відпрацювання політичних процесів за задалегідь підготованим сценарієм розпочалося задовго до фабрикації «СВУ». Певною критеріальною «точкою відліку» у політиці соціального терору проти старої інтелігенції став сумнозвісний відкритий «шахтинський процес», що тривав з 18 травня по 5 липня 1928 р. у колонному залі Дому союзів у Москві. На ньому (втім, як і на попередніх процесах 20–х років, де знищувалися політичні суперники більшовиків) відпрацьовувалися певні прийоми та механізми, які надалі набули широкого вжитку у розправах над науковою інтелігенцією. Вже через кілька днів після оголошення вироку – 9 липня 1928 р. – на пленумі ЦК ВКП(б) Й. В. Сталін проголосив свою горезвісну тезу про загострення класової боротьби в країні, послаючись у якості наочного прикладу на «шахтинців»: «шахтинська справа є економічною контрреволюцією, затіяною частиною буржуазних спеціалістів, які володіли раніше вугільною промисловістю».

Якщо раніше Сталін був схильний відносно позитивно оцінювати роль науково-технічної інтелігенції у виконанні планів першої п'ятирічки

(Волховбуд, ДніпроГЕС, канал Волга–Дон тощо), то після «шахтинської справи» його ставлення до цієї соціальної групи відчутно змінилося, що трагічно відбилося на становищі «старої» інтелігенції у суспільстві [8, с.520–521].

Від цієї справи сталінське керівництво отримало, насамперед, політичні дивіденди фактично на голому місці (як відомо, деякі ключові постаті процесу були засуджені на невеликі терміни покарання чи взагалі були виправдані, що свідчило про штучний характер більшості звинувачень і так званих «доказів»).

Широко розповсюджені відомості про перебіг процесу вкорінювали у масовій свідомості підозріле ставлення до представників наукової інтелігенції, закликали бачити в них прихованих ворогів і шкідників та ін. Показові політичні процеси над інтелігенцією перетворилися на сумну систему для насадження тоталітарного диктату й невдовзі стали притаманні популістському антиінтелектуалізму більшовицької влади. Звинувачення в антирадянській пропаганді, українському буржуазному націоналізмі, шпигунстві, диверсійній роботі тощо були справжніми ретельно відрежисованими фарсовими діями з задалегідь визначеними й продуманими ролями, де навіть адвокати й самі «злочинці» мусили «грати» на боці влади. Уся тодішня пропагандистська машина працювала на поширення необхідного ефекту.

На боротьбу з інтелігенцією було спрямовано увесь арсенал усної пропаганди. Буржуазні настрої інтелігенції таврували у міських робітничих та сільських клубах, хатах–читальнях. На спеціальних мітингах, зборах, з'їздах, конференціях, під час проведення диспутів характеристика старої інтелігенції не виходила за межі розмов про «ворожий антирадянський елемент». Після такої ідеологічної обробки маси робітників і селян визнавали доцільність репресій проти наукової інтелігенції, вважали їх не тільки правильним, а й єдино можливим засобом боротьби партії з «інакомислячими». Втім, майже завжди залишалася «закритою» для засобів масової інформації тема виконання вироків і відомості про життя заарештованих у таборах.

Враховуючи тодішній рівень неосвіченості населення, можна стверджувати, що більшовицьке керівництво отримувало бажаний ефект від процесів і супроводжуючої їх пропаганди. Переважна більшість радянських людей дійсно вірила у злочинські плани «інтелігентів», і чимало добровольців були ладні своєю пильністю сприяти викриттю нових і нових «ворогів народу» [9, с.10].

Фахівці з вищою освітою, щоб врятуватися від втягування у майбутні показові «процеси», змушені були залишати більш–менш відповідальні посади, йти працювати робітниками, комірниками, дрібними службовцями тощо. Цей процес охопив і вищі навчальні заклади, де і до «шахтинської справи» кваліфікованих викладачів старої школи залишилося обмаль. У середині 20–х рр. кожен другий викладач не мав навіть десяти років науково–педагогічного стажу. Досить типовою була ситуація, коли кількість кваліфікованих викладачів зі стажем близько 10 років складала у ВНЗ 30–50%. Науковці не могли бути впевнені, що їх будь–якої миті не заарештують чи (у найкращому випадку) не звільнять за чимось доносом чи ганебним наклепом, не піддадуть «проробці» чи іншим формам морального знущання й розправи. Не дивно, що, виступаючи на II пленумі Центрального бюро комуністичного студентства, нарком освіти України

М. Скрипник змушений був визнати, що навчальні заклади України «не дуже забезпечені... кваліфікованими викладачами», а професура наша ... дуже молода» [10,с.7].

Систематичні «чистки» й «проробки» мусили створювати й підтримувати стан постійної напруженості та взаємної пильності. Від підозрюваних вимагали публічного визнання помилок і принизливого каєття.

Вістря репресій було спрямоване проти високоосвіченої та інтелектуально розвиненої частини національної еліти – наукової й творчої інтелігенції. Роки проведення масових політичних репресій характеризуються посиленням політизації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Науковці (особливо викладачі) вимушено ставали частиною загального партійно-ідеологічного механізму – навіть фахівці, далекі від царини суспільно-політичних наук. Щоб вижити в нелюдських умовах, науковцям доводилося використовувати засоби соціальної мімікрії, маскуватися, приховувати свої справжні думки й почуття. Це призвело до того, що незалежність думки стала небезпечним раритетом, переважати стали інші якості – конформізм, вміння пристосовуватися, демонструвати відданість та «заповзятість» у виконанні партійних настанов. Тож не дивно, що органами ДПУ на виконання стратегічної мети Сталіна була сфабрикована справа «Спілки визволення України» (згодом аналогічні справи були порушені проти національної інтелігенції інших республік). Членів «СВУ» звинуватили у спробі повалити радянську владу, підготувати контрреволюційний заколот і реставрувати буржуазно-капіталістичний лад. Заздалегідь було складено орієнтовні списки осіб, яких планували представити у якості злочинців на сфабрикованому процесі.

Показово, що відомий історик Д. І. Багалій, близький до урядових кіл, разом з групою академіків ВУАН (О. В. Корчак-Чепурківським, С.Ю. Семковським, О. Н. Соколовським та ін.) привселюдно звинуватив підсудних у справі «СВУ» у контрреволюційній діяльності й виступив із відповідними заявами на засіданнях ВУЦВК, ЦБ СНПУ та Ради ВУАН. Подібні сервілістичні декларації були, очевидно, силуваними й становили частину, так би мовити, посадових обов'язків [11,с.514–515].

«Опера «СВУ» – музика ДПУ!» Так, пишаючись своєю дотепністю, жартували у 1930 р. працівники правоохоронних органів, які вигадали лібретто й розписали партитуру «антирадянської» націоналістичної організації (до речі, суд над СВУ відбувся в будинку Харківського оперного театру). Чому ж зал зустрів гучними оплесками заключні слова державного обвинувачувача, який вимагав для всіх підсудних розстрілу? «Терор, повстання, інтервенція, контрреволюція!» 44 підсудних визнали себе винними у всіх цих злочинах. Лише Г. Г. Холодний підхопився й гукнув: «Обвинувачення не визнаю! Дам пояснення!». Та даремним буде гортання підшивок старих газет, ніяких пояснень від так і не надав, а невдовзі також визнав себе винним.

Перелік «провин» діячів «СВУ» був би не повним без спроби терору. Ось слова із промови обвинувача Панаса Любченка: «На зборах вчительської організації не тільки виголошувалися антирадянські промови, а й відбувалися випивки. «Ковбаса й чарка» були обов'язковими атрибутами в реалізації романтичної козацької старовини. Невідомо, в п'яному чи в тверезому вигляді ... осканенілий професор інституту народної освіти Холодний, якому ще належить розповісти про свої подвиги на суді, в Чернігові протягом ночі зі спринцівки чорнилом забрискував

пам'ятник вождю пролетаріїв – Леніну. Він сам хвалився тим у розмові з Залеським» [12,с.6]. Цей оприлюднений теракт виявився єдиним на всіх 45–х підсудних.

Безглуздість усіх звинувачень сьогодні зрозуміла навіть без коментарів, але саме на них у 1930 р. було побудовано звинувачувальний вирок.

Фабрикуючи справу «СВУ», Сталін і його численна кліка відпрацьовували й здійснювали на практиці систему масового терору, розправлялися з українською інтелігенцією – у межах своїх грандіозних планів винищення національних генофондів та виховання безликої, тупої маси безсловесних «людей-гвинтиків». Підозрілість, політична нетерпимість, некомпетентна критика ще більше згущали гнітючу атмосферу в наукових колективах. Вогонь критики, як правило, було спрямовано проти видатних вчених, які мали значний дослідницький багаж, що важко було пристосувати до політичних і ідеологічних гасел. У ході чисток і політичних кампаній проти них розпалювалося незадоволення працівників середньої й нижчої ланок у наукових колективах, створювалася нестерпна обстановка.

Говорячи про розгром «СВУ», доцільно підкреслити, що саме він дав поштовх до поступового згорання історико-краєзнавчих пошуків. Вже у середині 30–х рр. перестали існувати історико-краєзнавчі науково-методичні центри, краєзнавчі товариства та їх друковані органи, було закрито низку музеїв, репресовано чимало науковців. Все це негативно позначилося на рівні й масштабах історико-краєзнавчих досліджень та краєзнавчому русі в цілому.

Про міфічність «СВУ» говорили майже всі звинувачені учасники Харківського процесу. Цілком слушною, на наш погляд, є думка К.Т. Туркала, якому пощастило вижити (він емігрував до США, де й помер у 1979 р.): «Я особисто, як один із підсудних ... рішуче, з цілковитою моральною відповідальністю заявляю, що формально організації СВУ не було, а її провокаційно сконструювало ... московське ГПУ, щоб створити законну підставу для знищення верхівки української наукової інтелігенції того часу».

Важко не погодитись і з іншим його зауваженням про те, що фактично всіх організаторів процесу «СВУ» згодом було знищено: «Українське суспільство пояснювало це тим, що вони не склали політичного іспиту, бо перепровадили цей процес не так, як треба було. Отож і вийшла була ця справа шита білими нитками. Та й саме ГПУ – його склад – до 1940 року оновлено. Для чого тримати живих свідків?» [6,с.41–42].

Ідеологічний тиск на наукове співтовариство – важливий засіб маніпулювання у тоталітарному суспільстві. Наступним важливим кроком до встановлення повного контролю за життям суспільства було впровадження ідеологічного диктату та партійної монополії на тлумачення істини, як і на поширення будь-якої інформації. Виконання цих завдань було неможливим без контролю над науковим середовищем, особливо щодо суспільних наук. В кінцевому підсумку підкорена наука мусила підтвердити «обгрунтованість» та «науковість» будь-яких партійних настанов і планів, освячуючи своєю об'єктивністю утопічність і безпідставність останніх.

Саме ці міркування спонукали вище більшовицьке керівництво розпочати у 1931 р. нову масштабну кампанію наступу на науку та науковців. Точніше кажучи, ця кампанія з новою силою й нещадністю продовжи-

ла наступ на стару науку, що проводився вже з перших пожовтневих місяців.

Сигналом до початку кампанії, що згодом перетворилася у певний канон, стала публікація листа Сталіна «Про деякі питання історії більшовизму» до редакції журналу «Пролетарська революція».

З одного боку, Сталін у цій статті проголосив певну ідеологічну аксіоматику, що мусила відтепер заступити місце «безплідним дискусіям» та критичному вивченню джерел.

З іншого боку, ця публікація та її обговорення надали можливість ідеологічній та карально-репресивній машині відпрацювати найбільш ефективні форми й прийоми цькування й розправи над справжніми чи удаваними ворогами або опозиціонерами.

Дослідження змісту сталінського листа, реакції на нього та усього процесу розгортання ідеологічної кампанії дає нам змогу краще й багатоглибше зрозуміти ментально-ідеологічний контекст міжвоєнної доби, збагнути типовий арсенал корпоративно-номенклатурних судищ, які з усією силою намагалися позбавити інакомислячих чи навіть просто незалежних вчених волі до спротиву.

На наш погляд доречним буде зупинитися на загальному контексті початку цієї заздалегідь спланованої акції. Безпосередня мета, переслідувана Сталіним, є доволі очевидною – «прибрати до рук» головні галузі історико-партійної науки, згорнути некерованість і непередбачуваність в усьому, що стосувалося інтерпретації минулого, оскільки саме у цьому минулому, належним чином препарованому й зміненому, мусили відтепер винаходити виточки величі «батька всіх народів СРСР». Сталінський ювілей, відсвяткований у 1929 р., став однією зі знаменних точок відліку у набираючій силу кампанії звеличення ватажка. Безперечно, що це мало виконати неабияку роль у жорстокій боротьбі проти усіх форм опозиції – від непримиренної, яка мала сміливість діяти відносно відкрито, використовуючи партійну трибуну й сторінки історичних часописів, до прихованої, настрої якої можна було тільки тією чи іншою мірою передбачити чи вгадати.

До речі, переважна більшість тодішніх часописів (хіба що за винятком «Під прапором марксизму») на відміну від газет не дуже жваво відгукнулися на кампанію звеличення Сталіна з нагоди його 50-річчя. Це стосувалося й істпартівського видання «Пролетарська революція». Лист більшовицького генсека повинен був вбити відразу кількох зайців, зокрема, почати монополізацію партійної історії та її очищення від зайвої науковості, а також показати «хто в хаті господар».

У своєму листі вождь світового пролетаріату виступив з різкою та нищівною критикою статті А. Г. Слуцького «Більшовики про німецьку соціал-демократію в період її передвоєнної кризи», що також була надрукована на сторінках «Пролетарської революції» (1930, № 6). Сталін характеризував статтю Слуцького як «антипартійну й напівтроцькістську». Не обтяжуючи себе точністю дотримання фактів (наприклад, проголошуючи Розу Люксембург одним з авторів теорії перманентної революції), він розгорнуто й докладно представив своє бачення стосунків Леніна й німецьких соціалістів. Але не це, зрозуміло, спонукало більшовицького генсека взятися за перо. Його лист також містив низку гасел, які фактично закликали до перебудови існуючої організації наукового життя та самих засад наукових дискусій.

Сталін різко розкритикував редакцію часопису за сам факт розміщення статті: «А ви, замість того, щоб заплямувати цього новоявленого «історика», як наклепника й фальсифікатора, вступайте з ним у дискусію, даєте йому трибуну».

Далі йшлося про те, що тема обговорення насправді не є дискусійною: «Що власне вважає редакція вартим дискусійного розгляду в статті Слуцького?»

Свою точку зору на стосунки між Леніним й німецькою соціал-демократією Сталін проголосив беззаперечною: «Це аксіома. А ви тягнете нас назад, намагаючись перетворити аксіому в проблему, яка підлягає «дальшому розробленню».

Далі автор перейнявся питанням, «що могло штовхнути редакцію на цей неправильний шлях» і сам дав відповідь на нього: «Я думаю, що на цей шлях штовхнув її гнилий лібералізм, який має тепер серед однієї частини більшовиків деяке поширення». Сталін побачив коріння такого лібералізму у невірному розумінні природи троцькізму: «Деякі більшовики думають, що троцькізм є фракція комунізму, правда, така, що помиляється, що робить немало дурниць, іноді навіть антирадянська, але все ж фракція комунізму. Звідси – деякий лібералізм щодо троцькістів і троцькістськи-мислячих людей».

Насправді ж, заявив «вождь світового пролетаріату», троцькізм вже давно перестав бути фракцією комунізму. Насправді троцькізм – це «передовий загін контрреволюційної буржуазії, яка веде боротьбу проти комунізму». Ось чому лібералізм щодо нього повинен відтепер розглядатися як «...головотяпство, яке межує із злочином, зрадою щодо робітничого класу». Генсек рішуче засудив спроби деяких «літераторів» і «істориків» протягти «контрабандою» в нашу літературу «замаскований троцькістський мотлох» [13, с.77–81].

На закінчення Сталін виголосив необхідний на його думку подальший план дій: «Завдання редакції полягає, по-моєму, в тому, щоб піднести питання історії більшовизму на належну висоту, поставити справу вивчення історії нашої партії на наукові, більшовицькі рейки і загострити увагу проти троцькістських і всяких інших фальсифікаторів історії нашої партії, систематично зриваючи з них маски» [14, с.88–99].

Не підлягає сумніву, що публікація статті Сталіна аж ніяк не ставила за мету з'ясувати якісь питання теорії чи історії більшовизму. Усім сучасникам було цілком очевидно, що у формі «дискусійно-критичної» статті часопис фактично надрукував жорстку директиву, яка мусила тягти за собою відповідні організаційно-кадрові рішення та інші «висновки». Публікація листа відкрила цілу кампанію з перегляду засад організації наукового життя в СРСР. До речі, не випадково Сталін включив цей сумнозвісний лист до канонічної збірки своїх праць «Питання ленінізму», перевидану безліч разів фантастичними накладками.

Сталін оприлюднив «зміну, що стосувалася історії партії», яка фактично полягала у проголошенні тези про те, що Ленін ніколи не робив помилок – «відтоді й виникло правило, згідно з яким нав'язувалася єдино вірна точка зору щодо історії партії, ролі Леніна в ній та, зрозуміло, позиції Сталіна як його наступника. Нова доктрина проголошувала, що Ленін та його партія завжди були праві; що Сталін був найближчим сподвижником Леніна у створенні партії та керівництві Жовтневою революцією та, що саме він нині завершує цю революцію будівництвом соціалізму. Водночас

наголошувалося, що троцькізм та інші ухили були взагалі не складовою частиною історії партії, а ворожими проявами на кшталт меншовизму та соціал-демократії, яку Ленін напередодні розгромив» [15, с. 264–265]. На наш погляд, цілком доречною є думка деяких вчених, що з 1924 р. (року смерті Леніна) регулярно проводилися церемонії вшанування пам'яті трьох «Л» (Леніна, Лібкнехта та Люксембург). Після розвінчання Сталіним культу німецьких соціал-демократів, залишився офіційно санкціонований лише культ Леніна, як певна форма легітимації влади Сталіна і його ролі у якості непогрішимого ватажка [16, с. 181–182].

Неважко здогадатися, до яких наслідків призвела кампанія обговорення сталінського листа, що повною мірою торкнулася й України. Фактично вона перетворилася на масштабний погром наукових кадрів, їх ганебне цькування й залякування. Отже, ці події стали прелюдією й репетицією наступних політичних процесів, у ході яких сталінська диктатура знищила багатьох кращих представників національної інтелігенції.

У наукових установах було розгорнуто бурхливу діяльність з проробки листа т. Сталіна.

Типовим у цьому сенсі були події, що відбулися у науково-дослідному Інституті радянського будівництва та права після проведеного там «сталінського рейду» з перевірки праць, під час якого спеціальна бригада виявила у дев'ятнадцяти науковців численні помилки, контрреволюційні виступи, заперечення партійної лінії, «троцькістську», «націоналістичну» й «правоопортуністичну» контрабанду. Також було розкритиковано й діяльність журналу народного комісаріату юстиції «Револьюційне право», який у своїй роботі «...орієнтувався на буржуазних юристів, що заповнювали його сторінки антимарксистськими статтями й взагалі часто-густо друкував політично помилкові статті». Ось чому керівника кафедри філософії Демчука, визнаного «...одним з яскравих представників троцькістської та націоналістичної контрабанди...», було звільнено з керівництва кафедрою та порушено питання про його виключення з партії.

По закінченні зазначеної перевірки було зроблено висновок, що безперечно, сталінський рейд відіграв «виключну роль» у виявленні всіх ворожих антимарксистських концепцій та течій на фронті радбудівництва й права» [17, арк. 67–68].

На засіданні бюро партійного осередку Аграрного інституту ВУАМЛІН від 31 грудня 1931 р. було зазначено, що «своїм листом т. Сталін поставив завдання перед усіма ділянками теоретичного фронту, зокрема аграрним. Отже, необхідно бути пильними й непримиреними у боротьбі зі всіма ворожими теоріями та ліберальним ставленням до них на аграрному фронті» [17, арк. 57–62].

На зборах наукових працівників і аспірантів Інституту економіки ВУАМЛІН під час обговорення листа Сталіна було сплановано, а згодом і проведено перевірку основних економічних видань, навчальних планів і програм цього інституту та низки вищих навчальних закладів м. Харкова, під час якої окрему увагу приділили вивченню якості викладання економічних дисциплін навіть у непрофільних закладах освіти.

Оргвисновки не забарилася. У підручниках було виявлено низку помилок «механістичного» характеру та «меншовицькі трактування» деяких питань. У журналі «Господарство України» перевіряючи побачили протягування буржуазної пропаганди (окрему справу «Господарства України» згодом було розглянуто Центральною контрольною комісією партії),

викрили «деякі окремі помилкові твердження» в «Економіст-марксисті» та чимало «неправильних тверджень» у «Шлясі індустріалізації». Наслідки роботи комісії у формі стислих рецензій на всю перевірену економічну літературу було подано до КПК ЦК КП(б)У [17, арк. 54–55].

Вплив сталінського листа продовжував відчуватися й надалі. Його основні принципи було закріплено 1933 р. у тезах Інституту Маркса-Енгельса-Леніна до 50-річчя з дня смерті К. Маркса та 30-річчя II з'їзду РСДРП. Фактично саме в цих документах Сталіна вже було зведено до рангу класика марксизму [18, арк. 15–17].

У цьому ж році академік О. Г. Шліхтер представив доповідну записку секретарю фракції ВУАН В. П. Затонському, в якій застеріг, що «незважаючи на те, що після зовсім точних директив з боку фракції ВУАН і політбюро ЦК КП(б)У, наданих у зв'язку з тяжкими політичними помилками, допущеними бюро осередку при обговоренні листа т. Сталіна, нове партійне керівництво ВУАН, в особі партійних працівників, що постійно працюють в Києві, колишні помилки не врахувало і роботи своєї на основі керівних вказівок не перебудувало.»

Шліхтер повідомив, що останнім часом у ВУАН проявилася низка нездорових явищ: безпартійні маси наукових працівників партійним керівництвом не охоплені, наявна низка політичних угруповань, з яких «найбільш активно виступає проти нас група Грушевського», в інституті мовознавства партійне керівництво йшло «на поведи у контрреволюційних наукових працівників», значну частину з яких зараз заарештовано, впродовж останніх місяців з дозволу відповідних партійних працівників ВУАН надруковано декілька книг, в яких розміщено «відверто ворожі нам антирадянські контрреволюційного змісту статті» [19, арк. 11–12].

Отже, можна зробити висновок, що лист Сталіна слід розглядати як жорстку вказівку щодо проведення ідеологічної кампанії з перебудови гуманітарних наук, яка мала виняткове значення у формуванні потрібного владі ідеологічного клімату в СРСР.

Боротьба з «націоналізмом» і згортання політики українізації. Висунення кандидатур у члени Академії наук громадськими організаціями, Рада ВУАН, у якій провідне місце посіли чиновники Наркомосвіти, відкриті збори академічних установ, на яких розглядалися плани й звіти про наукову роботу, «чистки», коли в присутності людей, далеких від наукової роботи й знання її потреб, виявлялося «громадське обличчя» й здібності того чи іншого вченого, перенесення акценту з дослідницької на просвітницьку й популяризаторську діяльність – все це стало важелями перебудови структури наукової спільноти, згідно з уявленнями працівників партійного й адміністративного апарату. В кінцевому рахунку цей процес призвів до знищення самоврядування в науці, до ліквідації наукової громадськості як суб'єкту такого самоврядування.

Процес формування командно-бюрократичної системи неминуче призвів до утвердження в усіх сферах суспільного життя єдиноначалія й уніфікації думки, до стандартизації не лише політичного, а й наукового мислення. Ідеологія класу-переможця стала розглядатися як основа для всієї системи науки й перш за все для суспільствознавства, куди швидко почали впроваджуватися чужі науковому етосу прийоми політичної діяльності. Саме вульгаризований марксизм став основою для ідеологізації науки. Наукові дискусії за своєю аргументацією, логікою, змістом і формами надалі більше почали наближатися до схем партійних диску-

сій, матеріали яких стали підставами для політичних репресій і судових процесів.

В Україні процес тоталітаризації держави прискорився внаслідок посилення кампанії боротьби з «націоналізмом», коли по суті придушувалися будь-які прояви національної самосвідомості й культури. Боротьба з «націоналізмом» парадоксально поєдналася з процесом «українізації», який у 30–ті роки все більше ставав своєрідною формою бюрократизації суспільного й державного життя республіки, все більше формалізувався.

У дореволюційні й перші пореволюційні роки надзвичайно важливий науковий матеріал було одержано саме у галузі історії України. Проте, він не міг бути вписаний до марксистської схеми історичного процесу й почав піддаватися різкій критиці. Історики змушені були перебудуватися. Почали виходити праці, в яких робилися спроби врахувати ідеї марксизму, що пропагувалися у ті роки офіційною публіцистикою в достатньо вульгаризованому вигляді. Однак ці роботи часто теж не задовольняли представників влади. Нищівний тон критики досяг свого апогею на початку 30–х рр.

Найбільший шквал нападок наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. викликали праці відомого українського історика-марксиста, академіка ВУАН і АН Білорусії, члена партії М. І. Яворського. У 20-ті роки вийшли його роботи «Історія України в стислому нарисі» (три видання), «Національно-демократична революція 1917 р. на Україні», «Нариси з історії революційної боротьби на Україні».

У ході критичної кампанії визнавалося, що М. І. Яворський був першим істориком, який спробував переосмислити історію України на марксистській основі, але оцінки його праць були настільки категоричні й нестерпні, що автор був змушений покаятися у власних помилках у статті, надрукованій у газеті «Комуніст». Однак і цього було замало. На початку 30–х рр. М. І. Яворський був ошельмований, заарештований і загинув у таборях.

Найяскравіше виразив партійну лінію щодо українознавчих установ ВУАН В. П. Затонський на січневій сесії Академії наук 1933 р.: «ІІ відділ треба цілком перебудувати, не можна терпіти підігрівання національної романтики, апологію інтервенції... Історики повинні давати правдиві картини класової боротьби на різних її етапах... Економісти, коли підійдуть по-сучасному, відкриють дійсне обличчя капіталу в буржуазних країнах і в нашому минулому... Лінгвісти повинні допомогти зростанню української мови на основі не старої зашкарублої хуторянської «україніки», а тих живих пролетарських, колгоспних мас, що творять українську соціалістичну індустріалізацію. Фольклористи і етнографи поруч з занотуванням та аналізом старовини, яка відходить у минуле, ще більше уваги повинні віддавати тим змінам, що відбуваються тепер у грандіозному процесі переробки людності». Такою була програма тотальної ідеологізації суспільствознавства в Академії наук. У ній фактично не було орієнтації на позитивні дослідження, які, фактично, звелися до боротьби з «буржуазною» наукою. Процесові ідеологізації суспільних наук сприяло створення марксистських наукових установ – комуністичних університетів, інститутів, академій. У 1922 р. в Україні було засновано Комуністичний університет ім. Артема, в 1924 р. – Український інститут марксизму-ленінізму, в 1929 р. – Інститут комуністичної освіти, в 30–ті

рр. існував Інститут червоної професури. У цих установах відбулося формування марксистського суспільствознавства, яке почало активно впливати на всі традиційні галузі гуманітарних наук.

Важливою віхою на шляху ідеологізації суспільних наук стало створення згідно з постановою ЦК КП(б)У від 28 червня 1931 р. у Харкові Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН). Виникла вона на базі Українського інституту марксизму-ленінізму, економічний, філософсько-соціологічний і історичний відділи якого були реорганізовані в самостійні інститути. Хоча ВУАМЛІН проіснувала лише п'ять років, вона дуже сильно вплинула на ідеологізацію всієї системи гуманітарного знання, фактично замінивши основні його галузі дисциплінами, організованими на «марксистській» основі, причому, як правило, це був вульгарний марксизм, далекий від науковості. В результаті суттєво змінилися критерії науковості знань, об'єкти дослідження, наукова полеміка й аргументація.

ВУАМЛІН об'єднала науково-дослідні інститути історії, філософії і природознавства, економіки, аграрний, права, радянського будівництва і кадрів, а також дві науково-дослідні кафедри: з національного питання й літературознавства. В Києві, Одесі та Дніпропетровську працювали три філії асоціації з трьома секціями: історичною, економічною й філософською. Президентом ВУАМЛІН деякий час був О. Г. Шліхтер. Асоціація видавала журнали «Прапор марксизму-ленінізму» (1931–1934 рр.) і «Під марксистсько-ленінським прапором» (1934–1937 рр.), працювала в тісному контакті з Комуністичною Академією в Москві. У 1936 р. установи ВУАМЛІН влилися до складу АН УРСР, внаслідок чого залишки академічних установ гуманітарного профілю зазнали докорінної реорганізації на вуамлінівській основі.

Процес політизації та ідеологізації йшов також шляхом підпорядкування й поглинання ВУАМЛІН установ гуманітарного профілю. Так сталося, наприклад, із Всеукраїнською науковою асоціацією сходознавства (ВУНАС), заснованою в Харкові у 1926 р. за активної участі А.Ю. Кримського, П. Г. Тичини, А. П. Ковалевського. У виданнях ВУАМЛІН було розпочато чимало політичних кампаній проти українських вчених. Завдяки підтримці влади, ВУАМЛІН на початку 30–х рр. перетворилася у політичного опонента й суперника Академії наук.

Хвилю боротьби з «націоналізмом» на початку 30–х рр. змінила боротьба з «великодержавним шовінізмом». Лідерами цього «ухилу» були оголошені академіки Л. М. Яснопольський і К. Г. Воблий. Аналогічні звинувачення були висунуті проти академіка В. Г. Шапошникова, який видав у 1932 р. брошуру «За текстильну промисленість на Україні», в якій зробив спробу проаналізувати проблеми й перспективи розвитку цієї галузі в республіці, не забувши, за канонами часу, зазначити у вступі, що керується постановою XVII партконференції. Незважаючи на це, виважені висновки В. Г. Шапошникова про те, що хоча Україна стояла й стоїть на першому місці серед радянських республік за обсягами споживання мануфактури, але оскільки задоволення потреб її населення продукцією власного виробництва залишилося на вкрай низькому рівні, надалі потрібен інший шлях розвитку української текстильної промисловості, ніж у колишній Російській імперії, рецензентами було охарактеризовано як прояв одночасно «великодержавного шовінізму» й «українського націоналізму».

Подібні випадки стали надзвичайно поширеними у практиці наукової полеміки 30–х рр., здійснювали серйозний вплив на долю науковців в умовах тоталітарної держави, принижували статус вченого й науки. Ідеологізація вітчизняної науки, що розпочалася з суспільствознавства, маючи тенденцію до експансії, швидко поширилася на інші галузі, що призвело до деформації критеріїв науковості, уявлення про істину, мотиви дослідницької діяльності.

(далі буде)

Список використаних джерел

1. Ткаченко В. В. Показові політичні процеси 20–х–початку 30–х років ХХ ст. та їх роль у винищенні української наукової інтелігенції / В. В. Ткаченко // Гілея (Науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2008. – Вип.18. – С.37–55.
2. Ткаченко В. В. У лещатах тоталітарного тиску: наукові кадри України у 20–30–ті роки ХХ ст. / В. В. Ткаченко // Література та культура Полісся / Відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. – Вип.46: Проблеми літератури, історії та культури Полісся і України в сучасних дослідженнях. – С.168–184.
3. Глебова А. М. «Радянізація» української науки та ревізія київського Інституту фізики у 1938 р. / А. М. Глебова // Наука та наукознавство. – 2005. – № 1. – С.82–97.
4. Литвин Н. М. Політичні репресії проти наукової інтелігенції в радянській Україні в 1920–1930–х роках (ідеологічні аспекти проблеми): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. М. Литвин. – К., 2006. – 19 с.
5. Українська контрреволюція перед пролетарським судом // Більшовик України. – 1930. – № 5–6. – С.9–12.
6. Пристайко В. І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. Науково–документальне видання / В. І. Пристайко, Ю. І. Шаповал. – К.: Інтел, 1995. – 448 с.
7. Потебенько М. О. Протест / М. О. Потебенько // Літературна Україна. – 1989. – 31 серпня.
8. Емельянов Ю. В. Сталин. Путь к власти / Ю. В. Емельянов. – М.: Вече, 2006. – 574 с.
9. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920–х–1950–ті рр.). Історико–статистичне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д–ра іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. М. Нікольський. – Донецьк, 2003. – 38 с.
10. Скрипник М. О. Чергові завдання вузів / Микола Скрипник // Студент революції. – 1927. – № 5. – С.7–13.
11. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939) / О. С. Рубльов. – К.: Ін–т історії України НАН України, 2004. – 648 с.
12. Ткаченко В. Терористичний акт чорнилом / В. Ткаченко // Чернігівські відомості (Чернігів). – 1991. – 20–26 грудня.
13. Ткаченко В. В. Вплив листа Й. В. Сталіна “Про деякі питання історії більшовизму” до редакції журналу “Пролетарська революція” на наукове життя в Україні (30–і роки ХХ ст.) / В. В. Ткаченко // Гілея (Науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2009. – Вип. 21. – С.75–84.

14. Сталін Й. В. Про деякі питання історії більшовизму. Лист до редакції журналу «Пролетарская Революция» / Й. В. Сталін // Сталін Й. В. Твори. Переклад з російського видання, схвалений комісією ЦК КП України. – Т.13. – Липень 1930–січень 1934. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1953. – 415 с. – С.85–103.

15. Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917–1991 / Мартін Маля; [пер. з англ. А. Гриценка, П. Насади, З. Клещенко]. – К.: Мегатайт, 2000. – 606 с.

16. Дойчер И. Троцкий. Изгнанный пророк. 1929–1940 гг. / И. Дойчер; [пер. с англ. А. Цыпленкова]. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2006. – 527 с.

17. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр.6221. – 103 арк.

18. Там само. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5295. – 80 арк.

19. Там само. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6223. – 152 арк.

Ткаченко В.В. Наука под прессом идеологии и массовых репрессий (20–30–е гг. XX в.)

Проанализированы причины массовых репрессий против украинской научной интеллигенции. Освещены идеологический контекст и главные этапы этой политики и ее негативное влияние на процесс развития отечественного научного сообщества.

Ключевые слова: *политический террор, репрессии, украинизация, «национализм», научное направление, тоталитаризм, идеологизация науки.*

Tkachenko, V.V. Science under the pressure of ideology and mass reprisals (1920s – 1930s)

The reasons of mass reprisals against Ukrainian scientific clerisy are analyzed. The ideological underlying reason and main stages of that policy and its negative influence on development of domestic scientific community are shown.

Key words: *political terror, reprisals, ukrainization, «nationalism», scientific direction, totalitarianism, ideologization of science.*